

Het belang van kaarten en geografische bronnen

Ine Poelaert

Cartografie en geografie, het lijkt een ver-van-mijn-bedshow voor de meeste genealogen. Toch kunnen kaarten een verrijking zijn voor uw familiegeschiedenis. Indien u niet alleen geïnteresseerd bent in de namen van uw voorouders, maar ook in de omstandigheden waarin ze leefden, zijn kaarten onontbeerlijk. Het belang van deze hulpwetenschap wordt benadrukt op [familiegeschiedenis.be](http://www.familiegeschiedenis.be) (www.familiegeschiedenis.be/hulpwetenschappen/geografie) en de documentatiecentra van Familiekunde Vlaanderen beschikken ook over een uitgebreid kaartenbestand. Het leven van mensen speelt zich af op de plaats waar ze wonen, dat is nu zo, maar dat was vroeger misschien nog meer het geval. De plaatselijke verankering was over het algemeen bijzonder sterk. Hierdoor is het dorpsleven van groot belang voor een bewoner. Bovendien is er zoiets als sociale en culturele stratificatie, waaruit blijkt dat de plaats waar iemand woonde veel zegt over diens sociaal-culturele positie binnen de maatschappij. Niet alleen de hoeveelheid land, maar ook de positie van deze stukken grond waren belangrijk. Vruchtbare gronden, huizen langs belangrijke toegangswegen of in het centrum van de stad waren het meeste waard. Rijken en armen woonden door het proces van sociale segregatie gescheiden van elkaar en mensen met een andere religie dan de overheersende werden vaak tot enkele straten verbannen of kozen er zelf voor zich af te zonderen. De socio-economische positie is er dus ook uit af te leiden. Als we ver genoeg terugkeren in de tijd, was het zelfs zo dat mensen met eenzelfde beroep zich groepeerden in een straat of wijk; veelal getuigen straatnamen zoals de overbekende *Rue des Bouchers* in Brussel van dit fenomeen. Dit was omdat het transporteren van half afgewerkte producten moeilijker was. Vandaag de dag zijn er echter nog gevallen van bedrijven die zich bewust dicht bij elkaar gaan positioneren om de transportkosten te beperken. De plaats en de omvang van een huis of een bedrijf kan dus veel zeggen over een persoon waarvan enkel de naam en het adres rechtstreeks in de archieven terug te vinden zijn.

Andersom kan een kaart of een ander geografisch document vertellen in wiens bezit een bepaald stuk grond was, cfr. [huizengeschiedenis](http://www.huizengeschiedenis.be). Daarom dit pleidooi om tijdens het schrijven van een familiegeschiedenis telkens kaartmateriaal te raadplegen. Voor gedrukte recentere kaarten kunt u terecht in bibliotheken, ar-

chieven, op rommelmarkten of in documentatiecentra. Indien u verder terug wil gaan in de tijd is een goed vertrekpunt steeds de kaart van Ferraris. Deze kaart werd gemaakt van 1771 tot 1778 in opdracht van Karel Alexander van Lotharingen door Joseph de Ferraris. De landvoogd wilde een gedetailleerde kaart voor militaire doeleinden, waardoor de kaarten uitzonderlijk gedetailleerd zijn. De namen van de kleinste gehuchten staan vermeld, maar ook hagen, poelen, kleine wegen, molens... zijn er op terug te vinden. Vele familienamen verwijzen naar een dergelijke nederzetting. Daarnaast is deze kaart vergezeld van commentaren om het landschap nog gedetailleerder te beschrijven, is het landgebruik vermeld alsook de metaalontginning. Hoewel de kaart militaire doeleinden had, is ze, door haar gedetailleerdheid, ook voor andere onderzoeken uiterst bruikbaar. Bovendien is ze op papier raadpleegbaar in zowat elke instelling die iets met het verleden te maken heeft, dus ook in de documentatiecentra van Familiekunde Vlaanderen. De kaart is ook integraal digitaal terug te vinden op de website van de Koninklijke Bibliotheek van België (http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerraris_nl.html). In verschillende afdelingen van het Rijksarchief zijn heel wat kaarten en plattegronden te consulteren (de website biedt een mooi overzicht van wat waar te vinden is (<http://search.arch.be/nl/tips/127-kaarten-en-plannen>)). Voor digitale kaarten over recentere perioden kunt u terecht op [Geopunt.be](http://www.geopunt.be); hier zijn namelijk nog meer geografische gegevens over een pand en de grond waarop het gelegen is te vinden.

Om het belang van kaarten nog extra kracht bij te zetten, wil ik verwijzen naar twee initiatieven in het Antwerpse. Ten eerste is er de website [kaga.anet.be](http://www.kaga.anet.be) waarop vijf tentoonstellingen terug te vinden zijn die over het belang van kaarten gaan. Er is ook een uitgebreide catalogus te vinden. Daarnaast was er ook het ICHC (International Conference on the History of Cartography) dat deze zomer van 12 tot 17 juli georganiseerd werd in Antwerpen. In het kader van dit congres was er ook een zeer mooie tentoonstelling die plaats vond op verschillende locaties doorheen Antwerpen, waaronder het MAS, het Plantin Moretus-Museum, de Hendrik Consciencebibliotheek en het Felixarchief. Er bestaat natuurlijk ook heel wat literatuur over stedenbouw, sociale en culturele geografie, stratificatie of het beleid omtrent geografie. Een opsomming maken lijkt in het korte be-

Detail van het 'Plan géométrique parcellaire de la commune de Schilde', opgemaakt door G.I.B. Ceurvorst op 4 november 1809 in opdracht van de (Franse) overheid (onderdeel van de permanente tentoonstelling van het Documentatie- en Studiecentrum voor Familiegesciedenis).

De Grote Hoeve aan de Bellevuedreef in Schilde, nr. 135 op het 'Plan géométrique parcellaire de la commune de Schilde' (foto: Wikimedia Commons).

In het kader van zijn onderzoek naar Antwerpse vondelingen bestudeert centrummedewerker Georges Lathouwers het plan van Virgilius Bononiensis van de stad Antwerpen anno 1565. Georges is op zoek naar verdwenen, onbekende en van naam gewijzigde straatjes en steegjes waarin vondelingen teruggevonden werden.

stek van dit artikel niet opportuun, maar in een goede bibliografie over België, zoals *Bronnen voor de historische geografie van België*, zal met betrekking tot dit thema zeker enkele goede vertrekpunten aanbieden.

In het Documentatie- en Studiecentrum voor Familiegeschiedenis in Merksem is er een rijke collectie kaarten terug te vinden. Deze collectie zorgt ervoor dat het mogelijk is om een groot deel van België cartografisch te overschouwen. Daarnaast zijn voor vele plaatsen ook meerdere kaarten uit verschillende tijdsperiodes aanwezig, waardoor het mogelijk is om te vergelijken en evoluties te zien. Een volledig overzicht van wat aanwezig is in het centrum vindt u op de website www.centrumfamiliegeschiedenis.be. In dit stuk wil ik nog kort de aandacht vestigen op een waardevolle kaart uit 1807 die te zien is in de permanente tentoonstelling van het centrum. Op de kaart is Schilde te zien met hoe de percelen verdeeld waren. Elk stuk grond heeft een volgnummer gekregen. Op die manier kon gemakkelijk genoteerd worden wat er op welk stuk aanwezig was om zo op een efficiënte manier belastingen te kunnen innen.

Weet u in welk dorp uw voorouders woonden, maar hebt u er geen idee van waar hun huis gelegen was of hoe het er uit zag? Raadpleeg eens een landboek (vooral te vinden in de gebieden tussen de Schelde en de Zenne) of het kadaster (meer informatie over het kadaster en hoe het correct te gebruiken vindt u op familiegeschiedenis.be). In deze documenten staat namelijk opgetekend wie waar woonde en hoeveel deze persoon bezat. Een opmerking hierbij is wel dat deze bronnen werden opgesteld met het oog op belastingen: de kans op fraude is daardoor niet uit te sluiten. Aanvullend kunt u ook een blik werpen op geografische woordenboeken, historische atlassen (de Putzger-atlas is de bekendste), geografische beschrijvingen in dagboeken

of reisverslagen of oude stads- of streekkaarten die vaak heel gedetailleerd waren. Bent u overtuigd dat uw onderzoek gestoffeerd kan worden met geografische gegevens? Start uw zoektocht in een documentatiecentrum van Familiekunde Vlaanderen en graaf nog dieper in uw verleden.

Ga op ontdekking op www.cartesius.be

Op 27 augustus 2015 werd in het Algemeen Rijksarchief de Cartesius-website officieel voorgesteld, in het bijzijn van de staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid en de minister van Defensie. Het Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek, het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika en het Nationaal Geografisch Instituut beheren elk afzonderlijk bijzonder rijke cartografische collecties. De vier instellingen hebben nu de krachten gebundeld om voor het eerst gemeenschappelijk hun historische geografische gegevens te ontsluiten voor het grote publiek.

Cartesius bevat al enkele tienduizenden cartografische objecten en wordt nog stelselmatig uitgebreid. Het gaat om:

- oude kaarten van abdijen, kloosters, adellijke families zoals de families d'Ursel, Arenberg, de Mero-de-Westerloo, enz.), bewaard in het Rijksarchief
- Popp-kaarten, bewaard in de Koninklijke Bibliotheek
- luchtfoto's van België, bewaard in het Nationaal Geografisch Instituut
- kaarten van Centraal-Afrika, bewaard in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

De oudste kaart die in de Cartesius-website verwerkt werd, dateert van 1358 en wordt bewaard in het Rijksarchief te Gent.

Het vernieuwende van het Cartesius-portaal is de geografische zoekmogelijkheid, meteen de belangrijkste manier van zoeken op de website. U kan op een moderne kaart het gebied aanduiden waarvoor u oude kaarten wil vinden, waarna de zoekmachine u de documenten toont die in het door u aangeduide gebied liggen. Daarnaast kan u zoeken op trefwoord, op datum, op schaal, enz.

Met de publieke cloud-toepassing kan u bovendien zelf aan de slag met oude kaarten, luchtfoto's en plattegronden, om zo uw eigen kaartenboek samen te stellen. Kaarten samenvoegen, delen, aanvullen, editeren en het resultaat weer voor anderen toegankelijk maken, ... Het gaat kortom om een soort "geo-facebook".

Bron: Algemeen Rijksarchief